

MOZART (1756 - 1791)

tijdsgeest: in kunst en vooral muziek triomferen vooral Italianen aan de top

- vader:- pedagogisch goed onderlegd
- schreef boek: Grondig Onderwijs in het behandelen der viool. Tot diep in de 19e eeuw succes. In Haarlem vertaald.
 - eerzuchtig, offert zijn carrière op als een plicht, voorzichtig, was 40 toen reizen startte: doordrongen van noodzaak

karakter Mozart als kleuter:

- opmerkelijk muzikaal en zeer scherp gehoor, kon ook niet tegen de schetterende toon van de trompet
- zelden uit lood geslagen bij kritiek op zijn composities
- ging op in wat hij deed: zeer groot concentratievermogen
- onstuimig
- aanhankelijk
- barstensvol levenslust

ziekten:- lange vermoeiende reizen, intens leerprogramma, harde jeugd, zware verkoudheden, keelontstekingen, longaandoeningen, hevige koorts

K.V. van Köchelverzeichnis. Was (1800-1877) een natuurkundige die geïnteresseerd in Mozart's werk een chronologische catalogus samenstelde. Eerste uitgave verscheen in 1862 en verschillend keren bewerkt. Meestal wordt de zesde uitgave van 1964 gebruikt.

Reizen: was een statussymbool; 16e 17e eeuw: van Noord naar Zuid, vanaf 18e eeuw omgekeerd. Steeds zorgen dat men aanbevelingsbrieven had en bij de top het 1e uitgenodigd werd: passe-partout voor andere milieus. Leopold en Mozart schreven veel brieven. Deze getuigen van een zekere schrijfkunst. Leopold maakte vaak copieën. Voor het nageslacht?

Reizen was geen plezier: ongemak, gevaar. Postkoets (taxis) en -wagen.

01.62 - 02.62	München	
09.62 - 11.62	Wenen	roodvonk, gewrichtsreuma
06.63 - 11.66	grote reis	doodziek tyfus
09.67 - 01.69	Wenen	pokken
12.69 - 03.71	Italië 1e x	
08.71 - 12.71	Italië 2e x, Milaan	
09.62 - 11.62	Italië 3e x, Milaan. laatste x	
06.73 - 09.73	Wenen	
12.74 - 03.75	München	
09.77 - 01.79	München, Mannheim, Parijs	

01.62 - 02.62 München: niet veel van bekend, was een eerste test: carnaval

09.62 - 11.62 Salzburg → Passau → Linz (over Donau) → Wenen: keizerin Maria Theresia ≈ keizer Frans I; Wenen was over hoogtepunt van Karel VI heen: 140 musici. → omweg naar Bratislava → Salzburg 05.63: ziek gewrichtsreuma: langdurig herstel.

----->: succes, dus

06.63 - 11.66 grote reis (3 jaar) naar de luisterrijkste Europese hoven; hele familie + bediende; 7-jarige oorlog; → Wasserburg → München → Augsburg (violist Nardini) → Ulm → Stuttgart: Jommelli vertegenwoordiger van Napolitaanse school, beïnvloedt door Gluck en Mannheim) → Mannheim/Heidelberg →

Mainz → Frankfurt succes; Goethe 14jaar → Mainz → Koblenz → Bonn → Keulen → Aken → Luik → Tienen → Leuven → Brussel
15.10: landvoogd Prins Karel van Lorreinen, broer van keizer, feestnummer; zeer goede indruk van Brussel: Franse smaak, het zuiden toen in een culturele inzinking; → Parijs 10.11: moeilijk om in hof te komen, hoogmoedig, zeer aparte stad, veel steun aan Grimm; Lodewijk XV, Markiezin de Pompadour; Voltaire; Johan Eckard pianoforte ↔ clavecimbel; Mozart en Nannerl veel succes

09.67 - 01.69 Wenen: hof is preuts, ook pokkenepidemie → korte vlucht uit Wenen en 10.01.68 terug: concurrentie, afgunst, tegenwerking tussen muzikanten speelt negatieve rol → Leopold moet het anders gaan aanpakken

Salzburg: Mozart benoemd tot onbezoldigd hofconcertmeester

12.69 - 03.71 Italië 1e x: Verona → Mantua → Cremona → Milaan → Lodi → Bologna → Firenze → Rome → Bologna → Florence → Rome → Napels → Bologna → Milaan → Venetië → Salzburg

contact Italiaanse adel zeer makkelijk, muziek

08.71 - 12.71 Italië 2e x, Milaan: opvoering Ascanio in Alba - serenata KV 111: succes

Collredo: 8.72 tot bezoldigd concertmeester benoemd

09.72 - 03.73 Italië 3e en laatste x, opdracht Milaan: Lucia Silla KV 135

06.73 - 09.73 Wenen: contact met Haydn

12.74 - 03.75 München opdracht: La finta giardiniera

09.77 - 01.79 München, Mannheim, Parijs

De CONCERTO'S van MOZART

DE VIOOLCONCERTEN van MOZART

1775: jaar van de vioolco; galant, zeer melodieus, een genot en gemak om naar te luisteren; consumerend cfr. serenades, divertimento's, zocht niet naar virtuositeit à la Paganini, schreef geen cadensen; Mozart leerde muziek via de viool → vader; op afbeelding ziet men hem echter vaak op een piano en vader met viool; Mozart verloor de belangstelling van de viool vrij jong en stortte zich eerder met genoeg op de pianoforte. Dit instrument kwam in de mode en daarmee kon men beter staccato (plotse) effecten bereiken als met de viool. De viool kan wel stap voor stap mooi stijgen of dalen.

Sym nr.	toon aard	K.V.	bew	lf td	jaar tal	plaats	instrumenten
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
S1	Es	16	3	8	1764	London	2hb 2hr vl
S4	D	19	3	9	1765	London	2hb 2hr vl
S5	Bes	22	3	9	1765	's Gravenhage	2hb 2hr vl
S43	F	76	4	10	1767	Wenen?	2hb 2hr 2fg vl
S6	F	43	4	11	1767	Wenen	2hb/fl 2hr vl 38
S45	D	45	4	12	1768	Wenen	2hb 2hr 2tr pk vl 51
S8	D	48	4	12	1768	Wenen	2hb 2hr 2tr pk vl
S9	C	73	4	14	1770	Salzburg/It?	2hb/fl 2hr 2tr pk vl
S10	G	74	3	14	1770	Milaan	2hb 2hr vl
S44	D	81	3	14	1770	Rome?	2hb 2hr vl
S46	C	96	4	15	1771	Milaan?	2hb 2hr 2tr pk vl
S47	D	97	4	14	1770	Rome?	2hb 2hr 2tr vl
S11	D	84	3	14	1770	Rome?	2hb 2hr vl
S12	G	110	4	15	1771	Salzburg	2hb/fl 2hr (2fg) vl
S13	F	112	4	15	1771	Milaan	2hb 2hr 2tr pk vl
S14	A	114	4	15	1771	Salzburg	2fl/hb 2hr vl
S15	G	124	4	16	1772	Salzburg	2hb 2hr vl
S16	C	128	3	16	1772	Salzburg	2hb 2hr vl
S17	G	129	3	16	1772	Salzburg	2hb 2hr vl
S18	F	130	4	16	1772	Salzburg	2hb 2hr vl
S19	Es	132	4	16	1772	Salzburg	2hb 2hr vl 32
S20	D	133	4	16	1772	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
S21	A	134	4	16	1772	Salzburg	2fl 2hr vl
S50	D	161	3	17	1773	Salzburg?	2fl 2hb 2hr 2tr pk vl 126
S22	C	162	3	17	1773	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
S23	D	181	3	17	1773	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
S24	Bes	182	3	17	1773	Salzburg	2hb/fl 2hr vl
S25	g	183	4	17	1773	Salzburg	2hb 2fg 4hr vl
S26	Es	184	3	17	1773	Salzburg	2fl 2hb 2fg 2hr 2tr vl
S27	G	199	3	17	1773	Salzburg	2fl 2hr vl
S28	C	200	4	18	1774	Salzburg	2hb 2hr 2tr pk vl
S29	A	201	4	18	1774	Salzburg	2hb 2hr vl
S30	D	202	4	18	1774	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
S31	D	297	3	22	1778	Parijs	2(fl hb kl fg hr tr) pk vl
S32	G	318	3	23	1779	Salzburg	2fl 2hb 2fg 4hr/tr vl 344
S33	Bes	319	4	23	1779	Salzburg	2hb 2fg 2hr vl
S34	C	338	4	24	1780	Salzburg	2hb 2fg 2hr 2tr pk vl
S35	D	385	4	26	1782	Wenen → Haffner	2(fl/hb kl fg tr) pk vl
S36	C	425	4	27	1783	Linz → Linzer	2(hb fg hr tr) pk vl
S37	G	444	1	27	1783	Linz?	2hb 2 hr
S38	D	504	3	30	1786	Wenen → Praagse	2(fl hb fg hr tr) pk vl
S39	Es	543	4	36	1788	Wenen	fl 2(kl fg hr tr) pk vl
S40	g	550	4	36	1788	Wenen	fl 2hb/2kl 2fg 2hr vl
S41	C	551	4	36	1788	Wenen → Jupiter	fl 2(hb fg hr tr) pk vl

1e groep S1 → S5

Invloed van Italiaanse stijl o.m. door contact met J.Chr. Bach in London. Muziek is decoratief van aard. Uitgangspunt is de opera buffa stijl. Edel, sierlijk en gevoelig. Eerste deel meestal in 2-ledige vorm, tweede deel in 2/4 en derde deel in rondovorm en in 3/8.

S1 Es 16 3 8 1764 London 2hb 2hr vl

De eersteling bestaat uit drie eenvoudige bewegingen; lijkt op een ouverture van een opera buffa

Molto allegro: - forte-piano contrast in openingsmaten;

Andante: - zangerig Italiaanse stijl;

Presto: - lichtvoetig

S4 D 19 3 9 1765 London 2hb 2hr vl
idem S1

S5 Bes 22 3 8 1765 's Gravenhage 2hb 2hr vl

In deze verrukelijke symfonie - een jaar later als S1 - blijkt dat Mozart al meer vertrouwen heeft en vrijer dit genre kan hanteren.

Allegro: - gebruik van crescendo; Mannheim

Andante - gevoelig, nuancegebruik begint

Molto allegro - vlot

2e groep

Toevoegen van menuet en trio, groter orkest en gevarieerder maatsoorten

S43 F 76 4 10 1767 Wenen? 2hb 2hr 2fg vl

S6 F 43 4 11 1767 Wenen 2hb/fl 2hr vl

Andante bewerking uit K.V. 38: Apollo en Hyacinthes

S45 D 45 4 12 1768 Wenen 2hb 2hr 2tr pk vl

Hergebruikt als ouverture voor La finta K.V.51

S8 D 48 4 12 1768 Wenen 2hb 2hr 2tr pk vl

Vanaf nu wordt de sonate-vorm meer ontwikkeld.

Allegro: - na de doorwerking een exacte reprise van de openingsmelodie

Andante: -

Menuetto-Trio

Molto Allegro: -

3e groep Italiaanse invloed

S9 C 73 4 14 1770 Salzburg/It? 2hb/fl 2hr 2tr pk vl

of in 1769 gekomponeerd? het is één van de werken waarin Italiaanse en Oostenrijkse invloeden elkaar perfect in evenwicht houden

S10 G 74 3 14 1770 Milaan 2hb 2hr vl

Allegro-Andante; Allegro;: lichte klankkleur, hr geprononceerd, verkorte doorwerking, 1e en 2e beweging lopen in elkaar over; echt Italiaans

S44 D 81 3 14 1770 Rome? 2hb 2hr vl

S46 C 96 4 15 1771 Milaan? 2hb 2hr 2tr pk vl

S47 D 97 4 14 1770 Rome? 2hb 2hr 2tr vl

S11 D 84 3 14 1770 Rome? 2hb 2hr vl

S12 G 110 4 15 1771 Salzburg 2hb/fl 2hr (2fg) vl

S13 F 112 4 15 1771 Milaan 2hb 2hr 2tr pk vl

echt Italiaans

4e groep S14 → S30 resp. K.V. 114 → 202

Verscheidenheid vergroot, veel mengeling; vanaf ± S23 meer uitgewerkte sonatevorm in de 1e delen; de contrasten in de thema's worden expressiever; het gebruik van contrapunt stijgt

S14 A 114 4 15 1771 Salzburg 2fl/hb 2hr vl

beduidend scherpere tekening in de middenstemmen; kwartetachtige stijl

S15 G 124 4 16 1772 Salzburg 2hb 2hr vl

S16 C 128 3 16 1772 Salzburg 2hb 2hr vl

Andante: intiem kwartetachtige stijl

S17 G 129 3 16 1772 Salzburg 2hb 2hr vl

S18 F 130 4 16 1772 Salzburg 2hb 2hr vl

S19 Es 132 4 16 1772 Salzburg 2hb 2hr vl 32

S20 D 133 4 16 1772 Salzburg 2hb 2hr 2tr vl

S21 A 134 4 16 1772 Salzburg 2fl 2hr vl

Andante: Orfeo

S50 D 161 3 17 1773 Salzburg? 2fl 2hb 2hr 2tr pk vl 126

EDUC-ART Mozart → symfonie

6.10.92

5

<u>S22</u>	C	162	3	17	1773	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
<u>S23</u>	D	181	3	17	1773	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
<u>S24</u>	Bes	182	3	17	1773	Salzburg	2hb/fl 2hr vl
<u>S25</u>	g	183	4	17	1773	Salzburg	2hb 2fg 4hr vl

zeer expressief; in de hoekdelen zeer goed voorbeeld van Sturm-und-Drangstijl (voorloper van de romantiek; Goethe → Werthen); vanaf deze symfonie blijkt dat Mozart een geheel eigen stijl ontwikkeld had.

- Allegro con brio: - gedrevenheid en stuwend, let op: 4 hr
 Andante: - eenvoudig en lieflijk langzame melodie
 Menuetto en Trio: - voortvarend als de hoekdelen; trio voor blazers: ontroerend en intens sereen, versterkt de grimmigheid van het menuet
 Allegro: - opwindend; lijkt op deel 1

<u>S26</u>	Es	184	3	17	1773	Salzburg	2fl 2hb 2fg 2hr 2tr vl
<u>S27</u>	G	199	3	17	1773	Salzburg	2fl 2hr vl
<u>S28</u>	C	200	4	18	1774	Salzburg	2hb 2hr 2tr pk vl
<u>S29</u>	A	201	4	18	1774	Salzburg	2hb 2hr vl

Niet de gebruikelijke opening forte-piano; intiem begin met alleen strijkers en dan de forte herhaling met hb en hr. Verder zeer expressief. Meest melodische van zijn vroege S.

- Allegro moderato: - begint voorzichtig opklimmend, in coda ingewikkeld contrapunt
 Andante: - in sonate-vorm; rustig omvangrijke melodie
 Menuetto en Trio: - verrukkelijk menuet in gepuncteerd ritme met echo-effecten in hb en hr.
 Allegro con spiritoso: - onschuldig, kinderlijk motiefjes

<u>S30</u>	D	202	4	18	1774	Salzburg	2hb 2hr 2tr vl
------------	---	-----	---	----	------	----------	----------------

5e groep

S31 D 297 3 22 1778 Parijs 2(fl hb kl fg hr tr) pk vl

Overtreft vroegere symfonieën in stijl en bezetting. Monumentaal van opzet. Eerste maal klarinetten: geleerd in Mannheim.

Allegro assai: - openingsmaten unisono: leiden beide thema's in, alsook doorwerking en laatste maten; schitterend;
Andante: - gevoelig, wiegend; twee versies: in 3/4 en 6/8
Allegro: - bruisend, luchtig; th.2 bevat een geestige passage, fugatisch

haffner
S32 G 318 3 23 1779 Salzburg 2fl 2hb 2fg 4hr/tr vl 344

S33 Bes 319 4 23 1779 Salzburg 2hb 2fg 2hr vl

1e deel weinig doorwerking; middendeel contrastrijk

S34 C 338 4 24 1780 Salzburg 2hb 2fg 2hr 2tr pk vl

Monumentaal, teatraal van opzet.

Allegro vivace: - 1e th.: feestelijk, blij geschal alsof het een grootse plechtigheid betreft; moduleert niet volgens boekje
Andante di molto più tosto: - gracieus, ontroerend in sonatevorm echter niet doorgewerkt; aria-achtig

Allegretto:

Allegro vivace: - aanstekelijke contradans; plots einde

Wien
S35 D 385 4 26 1782 Wenen → Haffner 2(fl/hb kl fg tr) pk vl

GS!
N.a.v. verheffing in de adelstand van Sigmund Haffner. Hoorbaar in der haast geschreven.

Allegro con spiritoso:

- markant 1e thema geeft boeiend en feestelijk begin; 2e thema kort en rusteloos; doorwerking ingewikkeld

Andante: - hartstochtelijk, lijkt rustig

Menuetto-Trio: - levendig, pompeus; rustig trio → opera

Presto: - thema gebaseerd op aria van Osmin uit Die Entführung

1e autonome
S36 C 425 4 27 1783 Linz → Linzer 2(hb fg hr tr) pk vl

Mozart had tijdens kort verblijf een symfonie nodig. Hoorbaar in der haast geschreven. Voor de eerste maal met een langzame inleiding. Verder een vrolijke extraverte symfonie: eerste autonome symfonie.

Adagio-Allegro spiritoso:

- inleiding langzaam en Haydns; melodisch vindingrijk; doorwerking krachtig, kort en zakelijk

Andante: - lyrisch, schommelend 6/8

Menuetto-Trio: - krijgshaftig; trio: rustig en bevallige dans

Presto: - ongeunsteld

S37 G 444 1 27 1783 Linz? 2hb 2 hr

EDUC-ART Mozart → symfonie 6.10.92

Adagio-Allegro:

- langzame inleiding (in mineur) die ongetwijfeld doet denken aan Don Giovanni, en gaat mooi over in het allegro in sonatevorm → hierin zijn motieven sterk geconcentreerd en de bewerking is contrapunctisch → een soort magiek en verfijning die zeer gedetailleerd is.

Andante:

- vriendelijk, bevallig en verrassend chromatisch: dan droef

Presto:

- in opera buffa-stijl met een verwijzing naar Le Nozze; vrolijke noten inde hoorns en de fagot

6e groep

Heeft Mozart ooit deze symfonieën zelf gehoord?

S39 Es 543 4 36 1788 Wenen

fl 2(kl fg hr tr) pk vl

Ongebruikelijke orkestbezetting

Adagio-Allegro: 10'53

- langzame sterk georkestreerde inleiding met gepunteerde ritmen zoals in de Franse ouverture; heel zacht spel van violen tussenin en fijngevoelige overgang naar
- th1 3'10: levendig allegro in sonatevorm, levendig, stuwend en zonnig, waarin boogjes en herhaalde akkoorden mogelijk verwijzen naar de vrijmetselarij (speculatief dus)
- th2 4'00: mooie lyriek
- veel muzikale ideeën in de doorwerking; Mozart beheerst de sonatevorm.

Andante con moto: 8'12

- melodieus; vernuftig, gepuncteerd thema doet Haydn aan maar wordt ingewikkelder en gedurfd

Menuetto-Trio: 3'59

- eenvoudig en ongecompliceerd;
- trio 1'56: zeer nadrukkelijk klarinetten met snuffende fagot en violen

Allegro: 5'36

- niettegenstaande er maar één thema is, verveelt dit deel in het geheel niet: er zit een aangename zenuwachtige gedrevenheid in het negen tonen tellend motiefje dat verder ook als vitaal, blij en bruisend benoemd kan worden; hulde aan Haydn maar ook principe van eenheid;

S40 g 550 4 36 1788 Wenen

fl 2hb/2kl 2fg 2hr vl

Zeer geliefd in de 19e eeuw, stemming wordt in deze context als tragisch en/of romantisch benoemd; anderen vinden deze S eerder Grieks gratieus. Deze S vervult een sleutelpositie van klassiek naar romantiek.

Molto allegro: 7'43

- th1: zacht begin en verder pittig
- th2 0'50: wat zwaarmoedig en kleurt deze beweging daardoor

Andante: 7'50

- verrukkelijk; de rust wordt verstoord door "verkeerde" noten; vangt aan met een intense sequens van imitaties

Menuetto-Trio: 4'25

- bewust onconventioneel met de driematen
- trio 1'44-3'35: droefgeestig en kalmerend; instrumenten veranderend

Allegro assai: 6'42

- zoals 1e beweging geagiteerd; in sonatevorm;
- th1: gedrevenheid wordt mooi uitgewerkt
- th2 1'05: wonderbaarlijk, klassiek pathetisch → geeft a.h.w. waardigheid en kalmte aan duivelse kracht van dit deel; tonale desoriëntatie bij het begin van de doorwerking: vrij radicaal

Een voor zijn tijd gedurfde symfonie. Alleen al de 4e beweging. Waarom? Jammer dat Mozart alleen maar noten schreef! Jupiter, heerser der goden, genoemd omdat er een relatie zou zijn met de opera seria, vaak gaande over goden.

Allegro vivace: 11'17"

- th1: begint onmiddellijk, dan brug 0'30- 0'35 waarna een extra motiefje waarin fluit een dalende toonreeks leidt tot 1'00 en dan herhaling;
- th2: 1'28
- th1: 2'05 variante, briljant samen met tr en pk;
- th3: 2'35 en herhaling expositie;
- vanaf 4'35 doorwerking;

verge. fyngroevige variant op thema v Elvira Madigan ←

Andante cantabile: 8'13"

- rustig; doet denken aan gevoelige aria; violen in sordino zorgen voor een effectvol klankcontrast; **Nein**-effect à la Beethoven;

Menuetto (Allegretto)-Trio: ^{en 2' eier} 4'30"

- sober, vervoering *1'15 vallen Drautblazen*
- trio 2'17 - 3'20 hb hr vl; heel apart *→ ritte enkele moten aparte melodie in*

→ in het begin (e ritme) een traantje naar 624? of einde verheel

Molto allegro: 6'28"

- kroon op het werk; grootse sonatevorm waarin vijf thema's/motieven in fugastijl en uitgewerkte coda; deze thema's bespeelt Mozart in een ongelofelijk logisch samenhangend evenwicht.
- th1 00'30 en herhaling in ± canon: do re mi fa gregoriaans gezang,
- th2 1'05 fluiten van een vogel
- th3 1'23
- daartussen kleine motiefjes die sterk samenhangen

UITVOERINGEN

!: er is niets zo moeilijk als een top 10 samen te stellen van de uitvoeringen van Mozart, dus ...

Vroege symfonieën:

Hogwood en Schröder: authentieke instrumenten, daardoor doorzichtig (moderne instrumenten kunnen dat niet geven)

Marriner is verademender, ongecompliceerder, natuurlijker als Böhm

Latere symfonieën:

Colin Davis en Jeffrey Tate: de beste

Colin Davis met Dresdner: puur Mozart, zeer muzikaal, geen overdrijving, goed opgenomen

Brüggen: aanvaardbaar maar discutabel

Jochum met Bamberg: zeer goed

Bernstein: niet aan de top

Levine: vrij goed

Harnancourt: soms matig, hoge tempi, vrij hard geluid

Barenboim: levendig, prachtig, pittig, goede balans

Marriner met ASMF: van de hoogste standaard

Böhm: tempo langzaam, ontspannen; de 41e is topklasse

Bruno Walter: origineel van interpretatie door de grootsheid van interpretatie, romantische invloed

von Karajan: oude uitvoeringen van '40 niet goed; daarna veel beter

Klemperer: aanvaardbaar maar niet de top

Solti: soms ademloos bij het orkest

Abbado: niet zo aanbevelenswaardig

LITERAATUUR

Irene Smets, Mozart en zijn tijd, BRT-uitgave. ISBN.: 90-70447-47-9.

Prijs:580/530

Robbins Landon, red, Het Mozart Compendium (compleet naslagwerk), Tirion, Baarn. ISBN.: 90-5121-259-3. Prijs:1590/1500/1430

Robbins Landon, Mozart, de gouden jaren, Bosch & Keuning, Baarn. ISBN.: 90-246 4711 8

Red., Vereerde Meester, Nederlandsche Boekhandel, uitg.Pelckmans. ISBN.: 90 289 1638 5. Prijs: 550/500

W. Hildesheimer, Mozart, Arbeiderspers, A'dam. ISBN.: 90-295 1972 X. Bef.700/650

Componistenreeks, Mozart, Gottmer, Bloemendaal,ISBN.: Bef.

Bossuyt Ignace, . W.A. Mozart en het pianoconcerto, . Actief luisteren naar muziek Deel 2, . Universitaire Pers Leuven, 1989. ISBN.: 90 6186 350 3. 155 blz. Bef.490/445

De 1e 50 blz. schetsen de evolutie van het concerto van Vivaldi tot Mozart. De invloed van de familie Bach wordt duidelijk gemaakt. Eine kleine